

Prof. dr hab. Andrzej de Lazari

Ocena dorobku naukowego dra Adama Sawickiego oraz jego rozprawy habilitacyjnej pt. Przez bunt i pokorę. Zagadnienie cierpienia i śmierci w eschatologicznych koncepcjach myślicieli rosyjskich: Fiodorow – Bułgakow – Niesmietow – Karsawin – Bierdiajew, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2008, 366 s.

Dr Adam Sawicki od lat zajmuje się filozofią rosyjską. O „Eschatologicznych aspektach problemu nadziei w koncepcji filozoficzno-religijnej Mikołaja Bierdiajewa” napisał pracę magisterską (KUL, 1985), następnie obronił świetną rozprawę doktorską na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS zatytułowaną Absurd-rozum-egzystencjalizm w filozofii Lwa Szestowa (1996; promotor – prof. Jadwiga Mizińska, recenzenci – Zbigniew Kuderowicz, Cezary Wodziński i Zdzisław Czarnecki). Rozprawa ukazała się nakładem Wydawnictwa „Nomos” w 2000 r. i żałować jedynie należy, że krąg jej czytelników ograniczony jest do osób znających język polski, że nie została przełożona na język rosyjski.

Prócz tego Adam Sawicki opublikował siedem artykułów poświęconych myśli rosyjskiej (*Filozofia rosyjska w ocenie współczesnego Polaka*, 2003; *O duchu filozofii rosyjskiej*, 2005; *Filozofia społeczna Mikołaja Bierdiajewa a realia współczesnej demokracji*, 2005; *Eschatocentryzm. Wskreszenie zmarłych przodków według Mikołaja Fiodorowa – naukowa fantastyka czy imperatyw wiary?*, 2005; *Problematyka cierpienia w rosyjskiej filozofii*, 2007; *Wskreszenie zmarłych przodków czy wieczny powrót? Nikołaj Fiodorow jako krytyk poglądów Fryderyka Nietzschego*, 2007; *Aktualność filozoficzno-religijnych koncepcji Mikołaja Fiodorowa w zglobalizowanym świecie*, 2007) oraz dwa o kategoriach filozoficznych, będących podstawą jego przyszłych badań i rozprawy habilitacyjnej (*Agonia jako kategoria filozoficzna*, 1999; *Tożsamość odrzuconych – krzyk jako świadectwo absurdu*, 1999).

W nurcie „rosyjskim” można umieścić również bardzo osobiste, momentami poetyckie *Ćwiczenia z pokory* (Białystok 2004) Adama Sawickiego (rosyjska myśl prawosławna jest tutaj bez wątpienia światopoglądową osnową rozważań/spostrzeżeń/uwag Autora) oraz tłumaczenie na język polski *Filozofii wspólnego czynu (Fragmenty Nietzscheańskie)* Nikołaja Fiodorowa.

Inne teksty Adama Sawickiego mają charakter interdyscyplinarny, związany z jego pracą na Wydziale Zarządzania Politechniki Białostockiej. Filozofia współgra tu z politologią,

kulturoznawstwem, socjologią i psychologią (*Kultura jako istotny czynnik integracji sąsiednich narodów słowiańskich*, 2005; *Globalizacja jako przejaw zachodniej cywilizacji wobec świadomości słowiańskiej*, 2004; *Wschodnie pogranicze Polski w obliczu nowej mentalności kulturowej*, 1999; *Świadomość proekologiczna jako wyzwanie człowieka w XXI wieku*, 2001; *Metafizyka małych miast*, 2002; *Małe miasta w dobie cywilizacji konsumpcyjnej*, 2003; *Typ osobowy mieszkańców małych miast*, 2004).

Bez wątplenia najistotniejszą publikacją Adama Sawickiego jest jego rozprawa habilitacyjna, zatytułowana *Przez bunt i pokorę. Zagadnienie cierpienia i śmierci w eschatologicznych koncepcjach myślicieli rosyjskich: Fiodorow – Bułgakow – Niesmietow – Karsawin – Bierdiajew*. Problemami tanatologicznymi nigdy się nie zajmowałem, zaś problematyka eschatologiczna interesowała mnie wyłącznie wówczas, gdy łączyła się z rosyjskimi koncepcjami historiozoficznymi. Dlatego w spory merytoryczne z drem Sawickim wdawał się nie będę, tym bardziej, iż odnoszę wrażenie, że – w odróżnieniu ode mnie – jest on człowiekiem wierzącym i poruszana problematyka jest mu bliska nie tylko w aspekcie naukowym, ale również osobistym, wewnętrznym, „duchowym”.

Zgadzam się ze zdaniem Autora rozprawy, że „W odróżnieniu od myśli zachodniej, która na ogół przestrzega zasady odróżnienia porządków refleksji filozoficznej i teologicznej – religijna myśl rosyjska zmierzała do stworzenia wiedzy o charakterze integralnym i w związku z tym analizy dotyczące cierpienia i śmierci mają tu swoje bogate dopełnienie i rozwinięcie w koncepcjach o charakterze eschatologicznym, przy czym są to różne odmiany eschatologii chrześcijańskiej, źródłowo prawosławnej. Kryzys myślenia eschatologicznego, który znamionuje filozofię zachodnią, znajduje swoją przeciwwagę w eschatologicznym nastawieniu czołowych przedstawicieli myśli rosyjskiej” (s. 360). Jednak sam ująłbym tę kwestię bardziej „świecko” – tak, jak to uczynił Wiktor Jerofiejew, wskazując różnicę pomiędzy polskim i rosyjskim postrzeganiem świata: „Nie ma wspólnego dyskursu. Systemy pojęciowe są zasadniczo różne. Polak prowadzi dialog według kartezjańskich zasad logicznych, odnosząc się ze zrozumieniem do kwestii sprzeczności i mając jasne wyobrażenie o swoich interesach. Rosjanin za podstawę rozważań przyjmuje ogólne pojęcie witalności, która negliżuje – w imię ludzkości – kwestię sprzeczności interesów. Polski punkt widzenia wydaje się Rosjanom wąski i nieprzyjemnie pragmatyczny. Z kolei rosyjski światopogląd jest dla polskiej świadomości niechlujnie rozmamłany i podejrzanie "totalny" ([Gdybym był Polakiem](#), 1995).

Wniosek w każdym razie jest ten sam – Rosja jest „inną” kulturą, różną od kultury/cywilizacji zachodnioeuropejskiej. Lub inaczej – „zaprogramowanie kulturowe”

Rosjan różni się od „zaprogramowania kulturowego” Zachodu. Zdając sobie z tego sprawę, Adam Sawicki nie wiecie sporu światopoglądowego ze swoimi bohaterami – Nikołajem Fiodorowem, Siergiejem Bułgakowem, Wiktorem Niesmiełowem, Lwem Karsawinem oraz Nikołajem Bierdiajewem – a po prostu relacjonuje i interpretuje ich poglądy polskiemu czytelnikowi (oczywiście przygotowanemu intelektualnie do takiej lektury). Odwołuje się oczywiście także do myśli zachodniej – do Mistrza Eckharta, Jakuba Böhme, Heideggera, Kierkegarda, Pascala, Leibniza, Schellinga, Schopenhauera, Maxa Schelera i wielu innych – jednak nie tyle dla sporu, co dla wskazania możliwego „współbrzmienia” idei i inspiracji.

Po wzorcowym, bardzo obszernym „Wprowadzeniu” metodologicznym (s. 9-64), wyjaśniającym koncepcję pracy, pojęcia i literaturę przedmiotu (mógłbym tu „pryczepić się” zapewne jedynie do zbyt skromnego przedstawienia literatury zachodniej – nie mogę jednak tego uczynić, gdyż sam w większości znam ją jedynie z tytułów w Internecie), Autor przedstawił wspaniałą rozprawkę o „Eschatocentryzmie Nikołaja Fiodorowa” (s. 65-133). Moim zdaniem jest to najlepsze, najbardziej przejrzyste i najbardziej kompetentne omówienie myśli Fiodorowa w języku polskim. Do tej pory idee „wskrzeszenia zmarłych przodków” przedstawiane były w Polsce jako „ciekawostka” rosyjskiego kosmizmu, niekiedy pojawiały one się przy omawianiu twórczości Płatonowa, „na poważnie” ukazały się w tomie pod redakcją Janusza Dobieszewskiego *Wokół Szestowa i Fiodorowa* („Almanach Myśli Rosyjskiej”, nr 4, 2007; z udziałem Adama Sawickiego – artykuł i wspomniane wyżej tłumaczenie). Teraz Adam Sawicki wyrósł niewątpliwie na najważniejszego polskiego fiodoroznawcę.

Siergiej Bułgakow, którego „Sofiologii śmierci” Adam Sawicki poświęcił kolejny rozdział rozprawy (s. 134-193), w Polsce jest zdecydowanie bardziej znany i poważniej traktowany. Przede wszystkim – jako wybitny filozof-teolog, który przeszedł swoistą drogę *Od marksizmu do idealizmu* (tytuł zbioru jego tekstów z 1903 r.). Adam Sawicki omówił „cerkiewno-dogmatyczny” sposób myślenia Bułgakowa, by następnie skupić się na jego pojmowaniu cierpienia i śmierci w ramach filozofii Bogoczłowieczeństwa i „sofiologii”. Ciekawie zestawiał również eschatologiczne koncepcje Bułgakowa z poglądami Fiodorowa i innych myślicieli rosyjskich, podkreślając jednocześnie zasługi Bułgakowa w rozwinięciu teorii apokatastazy w rosyjskiej myśli prawosławnej.

W rozdziale czwartym Adam Sawicki omawia „antropologiczną soteriologię Wiktora Niesmiełowa” (s. 194-251) – myśliciela-teologa bardzo mało znanego nie tylko w Polsce, ale również w samej Rosji. Wywodzi ową „antropologiczną soteriologię” z idei człowieczego „Bogopodobieństwa”, „obecności Bożego obrazu w człowieku”, zawartej w rozprawie

Niesmiełowa pt. *Nauka o człowieku* (1898-1903). „Niesmiełow – pisze Sawicki – niewątpliwie wniósł wiele cennych myśli, które pozwalają w bardziej wnikliwy sposób spojrzeć na zagadnienie cierpienia i śmierci, zarówno ludzkiego, jak i boskiego, uosobionego w Chrystusie” (s.250).

Rozdział piąty poświęcony jest „paradoksom eschatologii Lwa Karsawina” (s. 252-304), filozofa znanego mi przede wszystkim z koncepcji historiozoficznych, przejętych w latach dwudziestych i później przez tzw. eurazjatów, mniej zaś z poglądów teologicznych, oskarżanych niekiedy o heretyckość (na język polski szereg tekstów Karsawina przełożyła Lilianna Kiejzik; zob.: *O wszechjedności wyższego rzędu; Duch ludzki jako synonim jedności; O Sofii niebiańskiej; Wschód, Zachód i idea rosyjska*, [w:] L. Kiejzik (red.), *Niemarksistowska filozofia rosyjska. Antologia tekstów filozoficznych XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Łódź 2001-2002).

Dla Adama Sawickiego „myśl Karsawina ma charakter wybitnie spekulatywny i podstawowe znaczenie dla jej zrozumienia ma uwzględnienie rozwijanej przez niego koncepcji Boga jako *wszechjedności*”, co wpisuje Karsawina w tradycję rosyjską i stanowi swoistą kontynuacją rozważań o „wszechjedności” Włodzimierza Sołowjowa i Siemiona Franka (s. 253). Zdecydowanie bardziej kompetentny ode mnie w omawianych sprawach, prof. Jan Krasicki, w opublikowanej recenzji rozprawy Adama Sawickiego (*Rosyjska eschatologia*, „*Studia Philosophica Wratislaviensia*” vol. IV, fasc. 3 (2009), s.175-179) pisze: „Ukazując paradoksy koncepcji Karsawina, Autor potrafił ukazać zarazem niewątpliwą oryginalność jego idei na tle apokatastatycznych tendencji w eschatologicznych koncepcjach myślicieli rosyjskich, w tym zwłaszcza Bułgakowa i Bierdiajewa. Odrębność propozycji Karsawina objawia się m.in. obroną „wieczności” piekła i śmierci w samym Bogu, ideą pokonania śmierci jako „apologią śmierci”. Życie zostaje ocalone, nie przez eliminację śmierci, ale przez to, że sama śmierć zostaje „ocalona”.

W rozdziale ostatnim Adam Sawicki zajął się „metafizyką eschatologiczną Nikołaja Bierdiajewa” (s. 305-343) – niewątpliwie najbardziej znanego i cenionego w świecie rosyjskiego myśliciela (w Polsce kilkanaście jego prac, w tłumaczeniu przede wszystkim ks. Henryka Paprockiego, wydało w ostatnim czasie wydawnictwo „Antyk”) – wychodząc z założenia, iż „eschatologia nie jest tylko jakąś częścią filozofii Bierdiajewa, ale *cała* jego refleksja jest ukierunkowana eschatologicznie” (s. 305). Wcześniej taką tezę zawarł w swej rozprawie pt. *Umiłowanie przyszłości albo filozofia spraw ostatecznych. Studia nad filozofią Mikołaja Bierdiajewa* (Łódź 2001) prof. Marek Styczyński. O ile jednak Styczyński bardzo

wiele uwagi poświęcił problemom Bierdiajewowskiej historiozofii, Sawicki skupił się przede wszystkim na problemach antropologicznych, etycznych i religijnych.

We „Wnioskach końcowych” (s. 344-353) – może nieco zbyt skromnych – Adam Sawicki stwierdza, że „rosyjscy myśliciele religijni nie traktowali zagadnień związanych z cierpieniem i śmiercią jako problemów tylko poznawczych, lecz umieszczali je w *eschatologicznej* perspektywie zbawienia. [...] Człowiek jawi się im jako ktoś znacznie więcej aniżeli byt podlegający przyrodniczym prawidłowościom, ponieważ konstatuje nieustannie swój związek z boskimi źródłami życia. [...] To *boskie pochodzenie* istoty ludzkiej, stojącej na szczycie stworzenia, powoduje, że cierpienie i śmierć są przez ludzi odbierane jako ontologiczny skandal i dysonans” (s. 344). Następnie dochodzi do konstatacji, że „eschatologię można traktować jako dopełnienie wyczerpującej analizy fenomenów śmierci i cierpienia na poziomie ludzkiego rozumu. Zagadki zła w świecie, jego genezy nie da się rozwiązać na płaszczyźnie czysto filozoficznej. Dopiero sięgnięcie do religijnego mitu może wskazać nie tylko na możliwą genezę zła, ale i sposób jego przezwyciężenia” (s. 251).

Mnie, agnostyka, myśli te nie przekonują, ale w pełni rozumiem, że dla Autora *Ćwiczeń z pokory* są one istotne i „prawdziwe”.

Podsumowując, chciałbym podkreślić, że Adam Sawicki zaimponował mi znajomością myśli rosyjskiej, kompetencjami metodologicznymi i klarownością wykładu. Jestem przekonany, że jego dorobek naukowy oraz rozprawa *Przez bunt i pokorę. Zagadnienie cierpienia i śmierci w eschatologicznych koncepcjach myślicieli rosyjskich: Fiodorow – Bułgakow – Niesmielow – Karszawin – Bierdiajew*, w pełni spełniająca ustawowe i merytoryczne wymogi stawiane rozprawom habilitacyjnym, upoważniają go do przystąpienia do kolokwium habilitacyjnego.